

Ulrich Haarmann, München 1987, s. 217-263, 606-612, 640-647); "Arabic in Speech, Turkish in Lineage: Mamluks and Their Sons in the Intellectual Life of Fourteenth-Century Egypt and Syria" (*JSS*, XXXIII/1 [1988], s. 81-114); "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk from the Abbasids to Modern Egypt" (*IJMES*, XX/2 [1988], s. 175-196); "Das pharaonische Ägypten bei islamischen Autoren des Mittelalters" (*Zum Bild Ägyptens im Mittelalter und in der Renaissance*, ed. Erik Hornung, Freiburg-Göttingen 1990, s. 29-58); "Glaubensvolk und Nation im islamischen und lateinischen Mittelalter" (*Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berichte und Abhandlungen*, II [1996], s. 161-199); "The Dead Ostrich: Life and Trade in Ghadames (Libya) in the Nineteenth Century" (*WI*, XXXVIII [1998], s. 9-94); "Joseph's Law: The Careers and Activities of Mamluk Descendants before the Ottoman Conquest of Egypt" (*The Mamluks in Egyptian Politics and Society*, ed. Thomas Philipp-Ulrich Haarmann, Cambridge 1998, s. 55-84); "Der arabische Osten im späten Mittelalter 1250-1517" (*Geschichte der arabischen Welt* [ed. Ulrich Haarmann], München 1994, s. 217-263). Haarmann, Bibliotheca Islamica (Leiden) serisinde pek çok çalışmanın neşrine katkıda bulunmuş, Islamic History and Civilization serisinin editörlüğünü yapmış, ayrıca *Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci edisyonunda ve *Lexikon des Mittelalters* gibi ansiklopedilerde maddeleri ve çeşitli gazetelerde makaleleri yayımlanmıştır (çalışmalarının bir listesi için bk. Stephan Conermann, "Ulrich Haarmann, 1942-1999", *Mamluk Studies Review*, IV/2 [2000], s. 1-25).

BİBLİYOGRAFYA :

Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992, XIV, 218-220; U. W. Haarmann, "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk from the Abbasids to Modern Egypt", *IJMES*, XX/2 (1988), s. 175-196; L. Ammann, "In Memoriam Ulrich Haarmann: Direktor des Orient-Instituts der DMG von 1979-1982, Mitherausgeber der Institutsreihe Bibliotheca Islamica", *Istanbul Almanach*, sy. 3, İstanbul 1999, s. 5-6; Bruce D. Craig, "Ulrich Haarmann", *MESA Bulletin*, XXXIII/2 (1999), s. 294-295; J. Hathaway, "In Memorium", *TSAB*, XXIII/2 (1999), s. 56-57; E. Glassen, "Zum Gedenken: Ulrich Haarmann (22.9.1942 – 4.6.1999)", *WI*, XL/3 (2000), s. 335-343; S. Conermann, "Ulrich Haarmann, 1942-1999", *Mamluk Studies Review*, IV, Chicago 2000, s. 1-25; W. W. Clifford, "Mediators and Wanderers: Ulrich Haarmann and Mamluk Studies", a.e., VI (2002), s. 1-8.



HİLAL GÖRGÜN

HABÎBÎ, Abdülhay

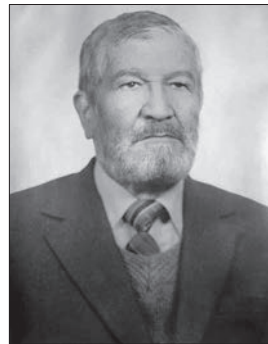
(عبد الحى حبيبي)

(1910-1984)

Afganistanlı tarihçi,
şair ve siyasetçi.

28 Nisan 1910 tarihinde Kandeher'da doğdu. İlimle meşgul olan köklü bir Peştu ailesine mensuptur. Henüz beş yaşında iken babası Molla Abdülhak Ahundzâde vefat ettiğinden annesi tarafından yetiştirildi. Kandeher'da ilk öğrenimine devam ettiği sırada amcazadesi Mevlâ Abdülvâsi'den ders aldı, Arapça ve Farsça öğrendi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi Doğu'nun meşhur mütefekkirlerinin başlıca klasiklerini gençlik yıllarında okudu. İki yıl ilkokul öğretmenliği yaptığı Kandeher'da Afganistan'ın ilk Peştuca gazetesi olan haftalık *Ṭulû'î Afğân*'da yardımcı editörlük (1927-1931) ve editörlük (1931-1940) görevlerini yürüttü. 1940-1941'de Kâbil'deki Peştu Akademisi'nin başkanlığını yaptı. Akademinin yayın bölümünde müdür yardımcılığı görevinde bulundu. Eğitim Bakanlığı'nda danışmanlık görevini üstlendi (1941-1944). Kâbil Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dekanlık ve Peştu Akademisi'nde müdürlük yaptı (1944-1946). Bu dönemde Peştu edebiyatı tarihi üzerine dersler verdi. Kandeher'da Eğitim Şubesi'nin başkanlığında bulunduktan (1946-1947) sonra Pakistan'ın Küittah (Quetta) şehrinde ticaret ataşesi olarak görevlendirildi (1947).

1948'de Afganistan'a dönerek siyasete atılan Habîbî, Kandeher bölgesinden milletvekili seçildi (1948-1951). Ancak devrin başbakanı Şah Mahmûd Han'a muhalefeti sebebiyle tehdit edilince Afganistan'ı terketmek zorunda kaldı ve Pakistan'ın Peşâver şehrinde âdeta sürgün hayatı yaşadı (1951-1961). Pakistan'da bulunduğu yıllarda *Âzâd Afğânistân* adlı siyasal içerikli bir dergi yayımladı.



Abdülhay
Habîbî

1961'de Afganistan'a döndü ve yeniden Kâbil Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1965'te aynı üniversitede profesörlüğe yükseldi. Afganistan Tarih Kurumu başkanlığına getirildi (1966-1971). İdarî görevleri yanında akademik hayatını da sürdüren Habîbî, Kâbil Üniversitesi'nde tarih ve edebiyat dersleri okuttu (1970-1977). Kültür Bakanlığı'nda danışmanlık görevinde bulundu (1978-1982). Geçirdiği bir kalp krizi sonucu 9 Mayıs 1984 tarihinde Kâbil'de vefat etti ve Şühedâ-yı Sâlihîn Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Abdülhay Habîbî daha gençlik yıllarından itibaren özellikle Afganistan'ın dil, edebiyat, tarih ve kültür kaynaklarının gün ışığına çıkarılıp neşredilmesine büyük ilgi duymuş, bu amaçla pek çok seyahat yaparak Afganistan tarihi, edebiyatı ve kültürüyle ilgili çok sayıda yazma, belge ve kitâbenin neşredilmesine katkı sağlamıştır. Çok yönlü bir araştırmacı olan Habîbî 100'ün üzerinde kitapla 500'ün üzerinde makale yazmıştır. **Telif:** *Afğânî ve Afğânîyyet* (Kandeher 1317 hş./1938 [Peştuca]); *Târîhçe-yi Sebkhâ-yi Şîr-i Peştû* (Kâbil 1319 hş./1940); *Cevân-merdân ve 'Ayyârân* (Kâbil 1321 hş./1942); *Zerenc ve Ahvâl-i Târîhî-yi Ân* (Kâbil 1323 hş./1944); *Târîh-i Edeb-i Peştû* (Kâbil 1329 hş./1950); *Müverrihân-i Gôm-nâm-i Afğânistân* (Kâbil 1333 hş./1954 [Peştuca]); *Kitâbhâ-yi Gomşöde-yi Târîh-i Gazneviyân* (Karaçi 1338 hş./1959); *Revâbit-i Edebî-yi Vâdî-yi Sind bâ Afğânistân* (Karaçi 1338 hş./1959); *Târîh-i Afğânistân der 'Aşr-i Gürgânî-yi Hind* (Kâbil 1341 hş./1962); *Nigâhî be Salamân u Absâl-i Câmî ve Sevâbık-ı Ân* (Kâbil 1343 hş./1964); *Târîh-i Muhtaşar-ı Afğânistân* (I-II, Kâbil 1967-1970); *Yek Tahkîk-i Nüvin der Bâre-yi Kâbil-şâhân* (Kâbil 1348 hş./1969); *Târîh-i Hağ ve Nüviştêhâ-yi Kühen-i Afğânistân* (Kâbil 1350 hş./1971); *Zahirüddîn Muhammed Bâbü Şâh* (Kâbil 1351 hş./1972); *Kitâb-şinâsî Ebû Reyhân-i Birûnî* (Tahran 1352 hş./1973); *Hüner-i 'Ahd-i Timûriyyân ve Müteferri'ât-ı Ân* (Kâbil 1355 hş./1976); *Neseb ve Zâdgâh-ı Seyyid Cemâleddîn-i Afğânî* (Kâbil 1355 hş./1977); *Târîh-i Afğânistân ba'de ez İslâm* (Kâbil 1363 hş./1984, İslâm fetihlerinden modern zamana kadar Afganistan'ın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihini ele alan bu eserin daha sonra İran [Tahran 1367 hş./1988] ve Pakistan'da birçok baskısı yapılmıştır); *Cunbeş-i Meşrûtiyyet der Afğânistân* (Kâbil 1364 hş./1985); *Sehm-i Afğânistân der İntikâl-i*

Ferheng-i Âsyâ-yi Miyâne (Kâbil 1381 hş./2002).

Neşir: Hûşhâl Han Hatak, *Külliyyât* (Kandehar 1317 hş./1938); Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* (I-II, Kandehar 1328 hş./1949; Kâbil 1328 hş./1949, 1342 hş./1963; Tahran 1347 hş./1968, 1363 hş./1984); Atâ Muhammed-i Şikârpûrî, *Taza Navai Marek* (Karaçi 1959); Hâce Abdullah-i Ensârî Herevî, *Tabakâtü's-şûfiyye* (Kâbil 1341 hş./1962; Tahran 1362 hş./1983); a.mlf., *Şad Meydân ez-Âmâli Şeyhülislâm Hâce 'Abdullâh Enşârî Herevî* (Kâbil 1341 hş./1962); Abdurrahmân-ı Câmî, *Ser-rişte-i Tarîk-i Hâcegân: Risâle fi zikr* (Kâbil 1343 hş./1964); Gerdîzî, *Zeynü'l-aḥbâr* (Tahran 1347 hş./1968, 1363 hş./1984, 1366 hş./1987); Ebû Bekir Abdullah b. Ömer-i Belhî, *Fezâ'il-i Belh* (Far. trc. Abdullah Muhammed b. Muhammed Hüseyin-i Belhî, Tahran 1350 hş./1971); Ebû'r-Recâ el-Müemmel b. Mesrûr el-Mervî eş-Şâşî, *Ravzatü'l-ferîkayn* (Tahran 1359 hş./1979). Habîbî Hamîd-i Keşmirî'nin *Ekbarnâme* adlı eserini açıklama ve notlarla birlikte 1930 yılında yayıma hazırlamışsa da bugüne kadar neşredilmemiştir. Ayrıca Peştü diliyle ilgili en eski kaynaklarından olan Muhammed Hotek b. Dâvud'un *Pete Hizâne*'sini gün ışığına çıkararak yayımlamış (Kâbil 1323 hş./1944) ve eser *The Hidden Treasure: A Biography of Pashtoon Poets* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (Lanham 1997).

Abdülhay Habîbî özellikle Peştü dili ve edebiyatına dair önemli eserler kaleme almış, daha gençlik yıllarında bir grup araştırmacıyla birlikte *Hôd-âmûz yâ Mu'alim-i Peştü* adıyla iki ciltlik Peştüca öğretim kitabı hazırlamıştır (Kandehar 1314 hş./1935). Yine Lâl Muhammed Kakar ile birlikte *Pure Paştû (Kâmûs-i Peştû)* adıyla 10.000 kelimelik bir sözlük yayımlamış (Kâbil 1318 hş./1939), Peştü edebiyatının tarihî gelişimiyle ilgili iki ciltlik Peştü edebiyatı tarihi kaleme almıştır (Kâbil 1324-1343/1945-1964). Bu alandaki diğer bir çalışması olan *Peştû vu Levikân-ı Gazne* adlı eserinde Peştü edebiyatı ile Gazne tarihini incelemiştir (Kâbil 1341/1962). Habîbî, Afganistan coğrafyasındaki İslâm öncesi kitâbelerin yayımlanması alanında önemli eserler vermiştir. Onun kitâbelere dair çalışmalarından biri *Heft Ketibe-yi Kadîm*'dir (Kâbil 1348 hş./1969). Habîbî *Yağmâ, Rehnümâ-yı Kitâb* ve *Âryâna* gibi pek çok gazete ve dergide, ayrıca *Urdü Dâ'ire-i Ma'ârif-i İslâmiyye*'de (*UDMI*) çok sayıda makale ve madde yazmış, makalelerinin bir kısmı *Pencâh*

Maḳâle: Der-bâre-yi Coğrâfiyâ-yi Târîhî-yi Afğânistân adıyla yayımlanmıştır. Gazetecilik yıllarında deneme, hikâye ve roman türlerinde de eserler vermiş, yine gazetecilik yıllarında Victor Hugo'nun *Sefiller (Les misérables)* adlı eserini Farsça'ya tercüme ederek Kâbil'de yayımlamıştır. Ayrıca Hâkim es-Semer-kandî'nin *es-Sevâdü'l-a'zam*'ını *Terce-me-i es-Sevâdü'l-a'zam* adıyla Farsça'ya çevirmiş (Tahran 1348 hş./1969), Peştüca ve Farsça şiirler de yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İrec Efşâr, *Fihrist-i Maḳâlât-ı Fârsî der-Zemîne-yi Tahkîkât-ı İrânî*, Tahran 1989-90, I-IV, tür.yer.; L. W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, Metuchen 1991, s. 181-182; L. R. Reddy, *Inside Afghanistan: End of the Taliban Era?*, New Delhi 2002, s. 73; Shukor Zardushtian, *Secularism in Afghanistan*, Bloomington 2013, s. 154; M. Halim Tanwir, *Afghanistan: History, Diplomacy & Journalism*, Bloomington 2013, I, 216-220; "Üstâd 'Abdülhay Habîbî-yi Afğânistânî", *Yağmâ*, XVI/6, Tahran 1342 hş./1963, s. 261-265; M. İsmâilpûr, "Habîbî, 'Abdülhay", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş./2002, s. 329-330; http://alamahabibi.com/biography_Abdul_Hai_Habibi.htm (10.01.2015).



OSMAN GAZI ÖZGÜDENLİ

HABİBÜRRAHMAN el-A'ZAMÎ

(bk. A'ZAMÎ, Habîbürrahman).

el-HÂC AHMED DEM

(الحاج أحمد دم)

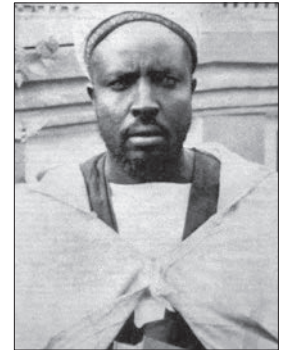
el-Hâc Ahmed Dem b. Muhammed el-Emîn (Mamadou Lamine) b. Ahmed Mbacke es-Sûkûnî es-Senegâlî (1894-1973)

Senegalli âlim, müfessir ve sûfi.

1312'de (1894-95) doğdu, 1890'da doğduğu da kaydedilir. Hunwick doğum yerini Sine Sâlûm bölgesinin merkezi Sûkûn (Sokone), Kebâ İmrân ve Chernô Ka Habib aynı yöredeki Cûbîyî Kul (Diobéné Guel / Ndiobene Gallo) olarak gösterir. Kesemans (Casamance) bölgesinde Ndjendé yakınında Mankano'da doğduğu ve ailesinin daha sonra Cûbîyî Kul'a göçtüğü de kaydedilir. Tekrûr asıllı Fûlânî bir aileye mensup olup el-Hâc Mâlik b. Osman Siy, Ahmedu Bamba ve Osman b. Fûdî ile akrabadır. Bir çiftçi olan babasını altı yaşında kaybedince onun vasiyeti üzerine eğitimiyle amcası Muhammed Yâsîn Dem ilgilendi. Amcasının yanında Kur'an'ı ezberledikten sonra öğrenimine devam etmesi için annesi onu Senegal'in kuzeyindeki Futa Toro'ya

gönderdi. Encâybi (N'Daibé / Diaibou) köyünde İbrâhim Hâv'dan İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle*'sini, Vâleldî'de (Walaldé) kardeşi Elfâ Muhammed Hâv'dan astronomi ve hesap dahil çeşitli ilimlere dair dersler aldı, ayrıca onun vasıtasıyla Ticânîyye tarikatına intisap etti. Daha sonra aynı bölgedeki Kîclen'e (Nguidjilone) giderek Şeyh Cîrnû Ahmed Muhtâr Yerû Bâl'dan (Thierno Yéro Baal) Harîrî'nin *el-Maḳâmât*'ını ve Bûsîrî'nin *el-Ḳaşıdetü'l-Hemziyye*'sini okudu. 1922'de Sûkûn'a döndü.

Arapça yanında yedi mahallî dil bilen el-Hâc Ahmed Sûkûn'da açtığı, kendi adıyla anılan medresede çeşitli kabilelerden gelen çok sayıda öğrenciye Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, mantık, astronomi ve hesap dersleri verdi. Talebeleri arasında oğulları Muhammed Ahmed, Ahmed Ticânî, Abdülazîz ed-Debbâğ, Abdüsselâm, Beşîr, Hafîl ve Mevlûd Dem başta olmak üzere Hâc Abdullah Cînk (Abdoulaye Dieng), Elfâ Muhammed Câlû (Diyâlû / Diallo), Muhammed İbrâhim Câlû, İbrâhim Kântî (Kanté), Elfâ Ömer Diyâ ve Ömer Hâv anılır. el-Hâc Ahmed Dem 1922'de hacca gitti, hac ibadetini eda ettikten sonra Bağdat'a geçerek orada Mâlikî fıkıhı okudu. Bu arada bir Ticânîyye şeyhinden el almak için Akkâ'ya gitti. Memleketine dönünce el-Hâc Ömer'in halifelerinden, ayrıca el-Hâc Mâlik b. Osman Siy'in Dakar'a 90 km. mesafedeki Tivâvûn'da (Tivouane) bulunan zâviyesinde kendisinden Ticânî virdi aldı ve "mukaddem" tayin edildi. Hilâfet aldığı şeyhlerden biri de Ticânî şeyhi Elfâ Hâşim'dir. Mûtedil bir tasavvufî çizgi izledi. Aynı tarikatın şeyhlerinden İbrâhim Niyâs'ın görüşlerine muhalefet etti. 1947'de Sûkûn'a 7 km. mesafede Medînetü el-Hâc Ahmed Dem (Ndémene) adıyla bir köy kurup oraya yerleşti. Talebe ve müridlerinin çokluğu sebebiyle 1951'de aynı adla ikinci bir köy inşa ettirdi. 10 Aralık 1973'te Sûkûn'da vefat etti ve kendi camisinin haziresinde defnedildi. Kebâ



el-Hâc
Ahmed Dem